

Sinja Zemljič - Golob

ZBIRKA PIRHOV V ZAPUŠČINI IVANA JAGRA
NA SLOVENSKI AKADEMIJI ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Med najbogatejše zbirke v etnografski zapuščini Ivana Jagra sodijo brez dvoma pirhi: 88 filigransko poslikanih z Moravskega in čez 100 lastnoročno narisanih skic iz Slovenije in Hrvaške. Zbral je tudi številne objavljene članke in skice pisanic iz Poljske, Češke in Ukrajine. Glavnina zbirke je iz zadnjega desetletja 19. stoletja. Predmete je zbral Jager sam, in sicer v času počitniških potovanj med študijem na Dunaju.

Easter Eggs Collection in the Legacy of Ivan Jager at the SASA

Undoubtedly, the Easter eggs make the richest collection of Ivan Jager's ethnographical legacy: there are 88 eggs from Moravia, coloured in a filigree manner and over a hundred eggs with hand-made painted sketches from Slovenia and Croatia. There are also articles and sketches of Easter eggs from Poland, Czech Republic and Ukraine. The major part of the collection dates from the last decade of the 19th century. Jager was collecting objects on his holiday travels when he was studying in Vienna.

Ko sem v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja začela z delom kot bibliotekarka na Inštitutu za slovensko narodopisje v podstrešnih prostorih SAZU na Novem trgu 3, je bila nad vrati sosednje sobe tablica z napisom »Jagrova soba«. (Danes je to prostor akademika Fr. Bernika.)

V njej je bila hranjena zapuščina arhitekta Ivana Jagra, ki je konec šestdesetih let prispela iz ZDA. Urejala in katalogizirala jo je ga Anika Koblar - Horetzky.¹

¹ ANA KOBLAR - HORETZKY, Zapuščina Ivana Jagra. Biografsko gradivo, *Objave Biblioteke SAZU* 2, Ljubljana 1981 in Zapuščina Ivana Jagra. Gradivo muzejske zbirke, *Objave Biblioteke SAZU* 4, Ljubljana 1982.

Dobro jutro 26. 4. 99

Dragi prijatelj!

V malem razpisu je pošljal tam
stareš pisar - kotikar sem jih vdo-
bil. Ljudem so slovari, in na vsakom
kto je napisano, so kot so.

Ali čisto v umetniškem ozračju kaj koda
kto me bo zanimalo izvesti, in mi
pri priliki lahko vaji mišice je opo-
rečilo, za kar tam bom hvaležen.

Grigorije pisarke vrtel sem pri gospo.
Šnajčič - in pri gosp. Anke je nad-
nelojka tam. - Kaj Grigorijem je
je nekaj - tj. sava in črna, se je vrtel
g. Anke v Lepenju, drugi so iz Grigorija.
Javno in moj 3^{ti} mušič, jeje sem zavrnil.

Slika 1

Pismo Frana Domicelja Ivanu Jagru,
26. 4. 1899

val z št. I. Dolejte je li na tej
vračji kaj očiglednega. Po bitar
g. Anke več. - Pričevji mi je tudi
pravil o neke stvari širiji, ki ima zelo
lepe vzroke in na je baje zloščaka.
Vpisnik tam opozorim, če je širiji se
vrtel, rekel mi je da je magice izročila.
Lepi pisarji - tj. leta vira je namig
iz črta. Tam jih piše nekaj črna, vsem
pa magel prirediti, je li anke širiji je
ali ne. - Tja stoji jeja so opirana
v tavi, ki so vrti pisarji, kotikar
so se je naučiti v dom. normalni.
Ali tam sem vrtel v postavitvili kotik
kaj me, bo vrtel. - Dolejte magice
vrtel in kaj iz kavičnikar. - Vrtel mi
bilo vrtel.

Pole li diploma kralja zloščaka?

Grigorije g. Anke pisarke.
vrtel! Ko je kralja piše naj jo
tu sem meni. -
Zagovor bi jo izenaki in mli. -
Tam vrtel na vrtel, ter tam piše,
seje ko pozivao črna

Fran Domicelj.

Pisalo ga pisarke pisarji in mliji
v Grigorije: širiji
v Lepenju: kavičnikar.

Pogosto nam je etnologom, ki smo si tesne prostore podstrešja delili še z nekaterimi drugimi inštituti, pokazala kakšen zanimiv predmet iz omenjene zbirke – včasih tudi s kakšnim vprašanjem ali pa zgolj kot dragoceno zanimivost. Še posebno smo bili začudeni, ko smo videli črno leseno skrinjico velikosti $46 \times 19 \times 17$ cm,² poslikano s cvetličnim motivom in v njej skrbno – vsako posebej – zavitih 88 pirhov! Nismo se mogli nagledati drobnih izpihianih jajčk, ki so po dolgi poti ob prelomu stoletja (med 1898 in 1902) /le eno je bilo popolnoma zdrobljeno/ nepoškodovana prepotovala dolgo pot iz matične Moravske v Ljubljano, zatem v Trst, nato z ladjo na Kitajsko do Pekinga, potem na Japonsko in vse do ZDA (v Minneapolis) in od tam spet nazaj v Evropo oz. Ljubljano na SAZU. Poleg teh filigransko poslikanih pisanic pa me je osebno še bolj navdušila vsebina sedmih v zeleno umetno usnje vezanih map, ki so hranile neverjetno skrbno v paspartu vložene Jagrove skice in risbe južnoslovanskih in še posebej slovenskih pirhov. V mapah s številkami od III do IX je spravljeno okoli 140 s tušem narisanih in včasih tudi pobarvanih risb oz. motivov na pisanicah. Med njegovimi skicami najdemo še številne časopisne izrezke iz nekaterih slovanskih držav: Jugoslavije, Poljske, Češke, Ukrajine idr., vsi pa se nanašajo na isto temo: poslikava in motivika na velikonočnih pirhih.

Ko je ga. Koblarjeva Jagrovo zapuščino po nekaj letih natančnega dela in preverjanja podatkov uredila, so me v Centralni biblioteki SAZU določili za skrbnico etnografskega dela omenjene zbirke. Iz tega gradiva sem postavila dve razstavi v akademjskih prostorih (1986 in 1987), v Sloveski etnografski muzej pa smo za razstavo pirhov leta 1999³ posodili risbe in skrinjico s poslikanimi pirhi.

*

France Stele piše o Ivanu Jagru,⁴ da je nanj na ljubljanski realki bistveno vplival profesor slovenščine Fran Levec, ki je znal pri učencih vzbuditi ljubezen do slovenstva in slovanstva nasploh, kar je pri Jagru ostalo značilno vse do smrti. Ko je študiral na Dunaju, ga je poleg arhitekture posebno mikala narodna ornamentika, ki jo je skiciral in zapisoval z opazkami predvsem na potovanjih po slovenskih krajih. Med šolskimi počitnicami je kolesaril po Dolenjski, v okolici

² Naj na tem mestu popravim izmere Ane Koblar - Horetzky ($35 \times 15 \times 17$ cm) (prim. KOBLAR - HORETZKY 1982 (kot op. 1), str. 25).

³ *Pisane kraslice, pirhi z Moravske*. Razstava Moravskega muzeja v Brnu, avtorica dr. Eva Večerková, 1.4.–16. 5. 1999.

⁴ FRANCE STELE, *Umetnost v Primorju*, Ljubljana 1960, str. 149.

Slika 2. *Jagrovi risbi belokranjskih pisanic*

Pivke in po Krasu ter v Vipavski dolini. V ta namen je skiciral in tudi zbiral predvsem pirhe. Vse to bogastvo ornamenta je uporabil za opremo Cankarjevih (Vinjete in Za narodov blagor) in Župančičevih (Pisanice in Čaša opojnosti) knjig. Z osnutki za omenjena dela je sodeloval leta 1900 pri prvi slovenski umetnostni razstavi v Ljubljani,⁵ uporabil pa je zbrani material tudi za okrasitev Narodne kavarne v Gosposki ulici (v prostorih nekdanje knjižnice O. Župančiča).

Poleg skiciranja in zbiranja ornamentike po slovenskih krajih v letih 1892–1902 pa je omenjeno gradivo zbiral tudi po Hrvaškem in v Slavoniji med služenjem vojaškega roka ter po drugih državah v okviru tedanje Avstroogrske. Veliko si je tudi dopisoval z znanci na terenu. Iz ohranjenih pisem je razvidno, da so mu sodelavci v pismih pošiljali nabrano gradivo z dokaj natančnimi podatki (kdo in kdaj je zabeleženo posredoval). Takšno je npr. pismo Fr. Domiclja z Rakeka, vloženo v mapo št. IV.

⁵ MARIJAN MUŠIČ, In memoriam arhitekta Janeza – Johna Jagra, *Delo* 6.dec., Ljubljana 1959.

Slika 3: *Moravski pirhi (foto Urban Golob)*

Velika vrednost njegovih številnih skic in risb pa je v njihovi opremi: zabeležil je kraj, datum in morda še kakšen pripisan komentar: npr. barva, način barvanja oz. pisanja ipd. Tako lahko geografsko sledimo tipologiji, kompoziciji, stilizaciji in barvi zabeleženega ornameta. In če vzamemo knjigo *Slovenski ornament*⁶ ter npr. Jagrovi mapi št. V in VI (kjer so predvsem zbrane risbe pirhov iz Bele krajine v paspartutih 10 × 8 cm), lahko vzporejamo Karlovškov tekst in Jagrove skice: »... glavni motivi so stebrički, četverokotniki, rombi, osmerokotna zvezda, malteški križ, krog, zobčasta črta, srce, ptice in v novejšem času tudi rastlinski motivi«. Kar Karlovšek teoretično razvija (zgodovinsko in geografsko), lahko sledimo na Jagrovih risbah.

Ne nazadnje lahko na enak način primerjamo tudi zbirko moravskih pirhov in poslikano skrinjico: »...Umetno sestavljeni motivi se podajajo lahko [...] v popolnoma izmišljenih motivih. Ti motivi so nastali v vzhodni umetnosi, zlasti pri Slovanih«.⁷

Nadvse zanimiv je rokopis, vložen na koncu VI. mape z naslovom Belokranjske pisanice. Dr. Niko Kuret je dognal, da je njegov avtor Janko Barle, tekst pa je bil

⁶ JOŽE KARLOVŠEK, *Slovenski ornament. Zgodovinski razvoj*, Ljubljana 1935, str. 51.

⁷ KARLOVŠEK 1935 (kot op. 2), str. 8s.

natisnjen v Izvestjah Muzejskega društva za Kranjsko III 1893. Barle natančno opisuje ornamentiko (tudi z nekaj drobnimi skicami), izraze za načine okraševanja oz. pisanja pisanic, našteva rastline, s katerimi jih barvajo, imena za poslikana jajca v slovenskem etničnem območju, na Hrvaškem in v nekaterih slovanskih deželah, omenja uporabljane geometrijske vzorce, različne rastline in živali, ki jih upodabljajo, potem krščanske elemente, ki se večkrat uporabljajo tudi na moravskih pisanicah. Barle se opira in navaja nekaj dostopne literature.

Vse to in tudi zbiranje tuje literature o poslikavah velikonočnih jajc je Jagru omogočilo, da se je tako celovito lotil zapisovanja in zbiranja gradiva o pirhih.

Ob pregledovanju zbranega gradiva ugotavljam le to, da bi iz vsega Jagrovega gradiva in s poglobljenim študijem te tematike o pirhih lahko nastala obsežna monografija.